

Halychyna, the Rusophil leaders decided to pay more attentions to the protections of the Rusyns' rights. In May 1870 there appeared a new political society, which was called "Ruska Rada". 1870-71 were the years of its formation. At this time there appeared the main points of its programme and statutes. "Ruska Rada" wanted to draw the attention of the Austrian bodies of power to the Halych Rusyns and their conditions of life.

Сич О.М.

ДМИТРО ДОНЦОВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ СТЕПАНА ЛЕНКАВСЬКОГО

У політичній історії України ХХ ст. важливу роль відіграв організований український націоналізм. Знання генези ідеології українського націоналізму та його історії сприятиме повноцінному врахуванню інтересів тої частки українського суспільства, що є прихильником націоналістичної ідеології.

Безперечний вплив на формування ідеології українського організованого націоналізму мав Дмитро Донцов. Сучасні українські історичні та політологічні дослідження його життя і діяльності характеризуються неоднозначністю і навіть полярністю оцінок. Часто в цих оцінках відчувається вплив радянських пропагандистських стереотипів крайньо негативного сприйняття Дмитра Донцова.

Важливе значення для об'єктивної характеристики історичних діячів має оцінка, яку їм дають сучасники. До кола тих сучасників Дмитра Донцова, які його близько знали, співпрацювали з ним на політичному, ідеологічному та творчому полі, був співзасновник та чільний діяч ОУН, її ідеолог Степан Ленкавський*.

Дослідники постаті Дмитра Донцова у своїх характеристиках не завжди залучають творчу спадщину Степана Ленкавського. До поодиноких винятків належать праці українського діаспорного автора М.Сос-

*Степан Ленкавський (1904-1977) - один із засновників та ідеолог Організації Українських Націоналістів від початків її створення і аж до кінця 70-х років. Народився 1904 р. в с. Угорники поблизу м. Станіслава у священницькій родині. Випускник Станіславської української гімназії. Політичну діяльність розпочав у підпільній Організації вищих клас українських гімназій. Вивчав філософію у Львівському університеті. Належав до проводу підпільної Спілки української націоналістичної молоді (далі - СУНМ), що стала структурною та кадровою основою формування ОУН на західноукраїнських землях (далі - ОУН ЗУЗ). Учасник I Конгресу українських націоналістів, на якому було засновано ОУН. В червні 1929 р. написав Декалог українського націоналіста. Постійний член Проводу ОУН ЗУЗ, заступник голови Проводу ОУН-революційної. В'язень польської та німецької порем і німецького концтабору смерті Освенцім. На еміграції - заступник Степана Бандери, після його смерті - провідник Закордонних частин ОУН (ЗЧ ОУН) [19. 20].

Сич О.М. Дмитро Донцов у творчій спадщині Степана Ленкавського

новського та сучасних українських дослідників С.М.Квіта і М.В.Чугуєнка [17; 21; 22]. Однак і вони у своїх дослідженнях покликаються всього лиш на одну статтю Степана Ленкавського – “Фільософічні підстави “Націоналізму” Донцова”.

Цей факт можемо пояснити кількома причинами: 1) сама особа С.Ленкавського, як вже вказано вище, є малодосліджена українськими вченими, а отже, в їх поле зору не потрапили і його праці; 2) більшість праць С.Ленкавського зберігаються в раніше не дослідженому особистому архіві С.Ленкавського при Інституті освітньої політики в Мюнхені та в Архівній Збірці Організації Українських Націоналістів в м. Нью-Йорку; 3) частина праць С.Ленкавського зосереджена в маловідомому Івано-Франківському Музеї визвольних змагань Карпатського краю (ІФМВЗКК)*. Завдання нашої статті – дослідити оцінку діяльності Д.Донцова у творчій спадщині С.Ленкавського.

Аналіз праць С.Ленкавського дозволяє стверджувати про існування впливу праць Д.Донцова на ідеологічне становлення Спілки української націоналістичної молоді (СУНМ). Зокрема, вчений у праці “Націоналістичний рух на ЗУЗ та Перший Конгрес Українських Націоналістів” відзначає, що в СУНМ “основою всіх коментувань і критерієм добра і зла були найперше думки Дмитра Донцова, потім програмові статті з річників “Заграви”, “Розбудови Нації”, “Літературно-Наукового Вісника...”** [5, с.402].

У справі ідеологічного становлення галицької молоді в умовах активізації діяльності радянофілів на початку 20-х рр. ХХ ст. С.Ленкавський надзвичайно високо поцінував редаговану Д.Донцовим “Заграву”. За твердженням політика, висловленим у внутріорганізаційному вишкільному курсі “Короткий нарис історії українського націоналізму”, саме півмісячник “Заграда” за редагування Д.Донцова і стає першим ядром боротьби між націоналістами та радянофілами” [4, арк.12; 9, с.62].

* Більшість цих праць вперше опубліковано автором: Ленкавський С. Український Націоналізм. Твори. – Т.1 / За ред. О.Сича. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 600 с

** “Заграда” – друкований орган Української партії національної революції (УПНР), редагований Донцовим у 1923-1924 рр.; “Розбудова нації” друкований орган Проводу українських націоналістів, заснований з метою ідеологічної, політичної і психологічної підготовки Конгресу українських націоналістів. Виходив у 1928-1934 рр.; “Літературно-Науковий Вісник” – місячник, редактором якого від 1922 до 1932 рр. був Дмитро Донцов. Від 1932 р. Дмитро Донцов редагує заснований ним “Вісник”.

Цю ж думку він розширює і в вишкільному матеріалі “Українська Військова Організація”: “Заграва ввесь час б’є і по автономістах, і по радянофілах, закидаючи обом ту саму помилку: брак віри у власні сили, брак незалежної української політичної думки і постійну ставку на чужі, неукраїнські сили... Біля “Заграви” формується група однодумців у свідомості того, що вони є виразниками нового напрямку політичної думки... Сказано все те, чого всі віддавна хотіли, до чого прагнули безсумнівно, а що так неможливо було виказати словами політичної мови. Аж Донцов сказав “те неможливе” напрочуд просто і ясно: наш шлях не на Москву і не на Варшаву. До Києва, до нашого, а не радянського Києва, наш шлях. А дійдемо цього не інакше, як через боротьбу своїми власними силами...” [1, арк.23-24; 9, с.155-156].

Як бачимо, цією цитатою С.Ленкавський підкреслив, що один із засадничих ідеологічних і програмових принципів ОУН – опертя на власні сили українського народу – було сформульовано Д.Донцовим.

Таку ж етапну роль у становленні українського організованого націоналізму відводить С.Ленкавський “Літературно-Науковому Віснику” (ЛНВ). Він відносить публікації ЛНВ до тих факторів, які стали основою формування політичної думки націоналістичного середовища [4, арк.18].

Характеризуючи становлення націоналістичного руху, С.Ленкавський пише у вишкільній праці, призначеній для внутрішнього вжитку членів ОУН: “Це був тільки початок шляху. Ще не було ясно, що в деталях добре, а що зле. Не було політичної теорії. Був тільки політичний напрям. Але теорія ступнево розроблялась. В кожному числі місячника ЛНВ було обговорення і нова оцінка біжучих політичних подій. Аж пізніше, в 1926 р., вийшла ґрунтовніша праця Донцова “Націоналізм”, а тим часом був “фронт боротьби з тими, що помилялися” [1, арк.24].

На час формування СУНМ припадає також поява фундаментальної праці Д.Донцова “Націоналізм”. Вона стала основою подальшого ідеологічного становлення націоналістичної молоді Галичини. Однак, за визнанням С.Ленкавського, “...праці Д.Донцова були занадто трудною лектурою для цього віку і треба було готувати популярні матеріали” [5, с.404].

“Всі її читали й хотіли вважати неначе новою євангелією, може не так з уваги на її зміст – бо не всі його тоді розуміли і мушу признатися, що і я до них належав, – але головню тому, що написав її Донцов і в першій її частині громив “лібералів”, “соціалістів” та “демократів”, бив наліво й направо, як крокодил хвостом”, – признається також Зиновій Книш [11, с.33].

Для того, щоб галицька молодь розібралася в глибинах книги Д. Донцова, С. Ленкавський написав працю “Ідеологічні підстави “Націоналізму” Донцова”. Вона спочатку була надрукована для широкого підпільного вжитку, а в 1928 р. – у журналі “Розбудова Нації” [6, с. 272-276; 9, с. 204-209]. Свідченням того, як сучасники дослідника поцінували цю працю, є слова доктора Степана Галамая: “... Зараз же після книжки д-ра Дмитра Донцова у Львові п.н. “Націоналізм” в 1926 р. появився еляборат С. Ленкавського “Філософічні основи “Націоналізму” Донцова”. Я завжди цікавився філософією і якщо не помиляюся, то принайменше в першому десятиріччі після 1926 р. ніякий подібний (до С. Ленкавського) еляборат не появився” [16, с. 43].

Однак слід зауважити, що автор дав таку оцінку філософським основам ідеологічної системи Д. Донцова: “Ідеологія націоналізму в праці Донцова, як світогляд, приймає чинник нематеріальний – волю – за основу буття, як етика, вважає за добро те, що зміцнює силу нації, як історичний світогляд, признає ідеям вплив на життя, а як наслідок ділання на психіку її визнає, примушує здійснити візію вимріяної майбутності” [6, с. 276].

С. Ленкавський у своїй короткій праці не тільки систематизував філософські основи “Націоналізму” Д. Донцова, але й як професійний філософ (з уваги на рід студій друзі називали його “тяжким філософом” [18, с. 1200]) вказав на деякі недоліки термінологічної бази в Д. Донцова, що значно полегшило сприйняття “Націоналізму” його молодими сучасниками.

Зокрема, вчений пояснює різницю між термінами “ідеалізм”, “волюнтаризм”, “енергетизм” і “динамізм”, які Д. Донцов вживав як синоніми. Д. Донцов, як публіцист, не приділяв цьому значної уваги, однак С. Ленкавський вважав, що “від цього залежить стійкість ідеології”.

Водночас С. Ленкавський подав критичні зауваження принципового характеру. Він вважав помилковим виводити ідеологію націоналізму з теорії дарвінізму і справедливо зауважував, що дарвінізм є ідеологією матеріалістичного походження, в той час як націоналізм базується на ідеалістичній основі.

Здійснюючи критичний аналіз філософських основ ідеологічної системи Д. Донцова, С. Ленкавський не абсолютизував його працю “Націоналізм”, а відносив її тільки до початків ідеології українського націоналізму. Вже на самому початку своєї розвідки він зауважує: “Коли мова йде про ідеологію Донцова, то її слід зарахувати до першої стадії кожної ідеології, коли вона схоплює й оформлює течії, що нуртують у душах покоління, яке шукає нових шляхів” [6, с. 273]. Цим самим С. Ленкавський давав зрозуміти шанувальникам творів Д. Донцова, що їм

відкритий не тільки шлях до пізнання основ нової ідеології українського націоналізму, але й до її поглиблення.

Принагідно слід зауважити, що Д.Донцов ніколи не входив до ОУН, не визнавався її ідеологом, так само і його ідеологічна система ніколи офіційно не проголошувалася ідеологією ОУН. З цього приводу В.Мартинець писав: “Безперечно, ми визнавали авторитет Донцова, але разом з цим не тільки не були сліпими звелічниками його ідей, а ставились до них критично, а деякі з них і відкидали. ...Ми дискутували, ми шукали. Одним із таких шукачів був для нас і Д.Донцов; і він міг так само в цьому чи іншому помилятися, як і інші. Чому ж не подискутувати з ним?” [12, с.155-156].

Проте, як один з співтворців ОУН, С.Ленкавський у працях, присвячених викладу історії українського націоналізму, завжди ставив Д.Донцова на найвище місце в справі формування ідеологічного фундаменту ОУН. У лекціях з історії українського націоналізму, призначених для внутрішнього організаційного вишколу членства ОУН (“Короткий нарис історії українського націоналізму”, “Українська Військова Організація”, “Український націоналізм”), С.Ленкавський дав високу оцінку творчості Д.Донцова [9]. Ці праці не були призначені для зовнішнього пропагандистського ефекту, а отже, відображали внутрішнє переконання автора.

Про роль Д.Донцова в ідеологічному становленні українського організованого націоналізму С.Ленкавський пише у вишкільній праці “Українська військова організація” (1946 р.). Він віддає належне Д.Донцову у руйнуванні основ “розкладницького соціалізму і демолібералізму”, “які навіть діставши таку рідку історичну шансу, як власну державність, у свої руки, завалили її нерішучістю – чи варто боротися їм за самостійність, чи може вистарчило б за федерацію”. С.Ленкавський вважав, що це є “заслугою історичного значення..., особа Донцова є сьогодні і буде ще довгий час зненавиджена всіма чужими і своїми, що через його велику роботу над викоріненням рабських прикмет української вдачі втратили свої впливи на сучасників” [1, арк.33].

С.Ленкавський цими словами фактично став на захист Д.Донцова. Адже від другої половини 40-х років і аж до кінця 50-х рр. XX ст. на еміграції розгорнулася ціла кампанія боротьби проти ідей Д.Донцова і його самого [15, с.12]. Висловлюючи таку високу оцінку Д.Донцову у вищезгаданій праці та в деяких інших, С.Ленкавський одночасно підкреслює ті причини, що призвели до критики Д.Донцова і його ідеології.

У 1946 р. в ЗЧ ОУН якраз розпочалися тривалі дискусії і, врешті від ЗЧ ОУН відкололася група членів, що означила себе як ОУНЗ (“двійкарі”). Серед вимог, які “опозиціонери” ставили перед Проводом

ЗЧ ОУН і які врешті призвели до розколу, було також заперечення винятковості філософсько-ідеалістичних основ ідеології українського націоналізму та визнання, що вплив Д. Донцова на націоналістичну молодь носить “аморальний характер” [19, с. 112].

Ця дискусія була важким періодом у житті ОУН. Вона мала непростий характер. Опосередковано про це свідчить лист С. Ленкавського до провідника ОУН в Україні Леміша (Василя Кука). Він дає можливість однозначно зрозуміти, що насправді боротьба проти Д. Донцова мала приховане спрямування проти самої Організації Українських Націоналістів [9, с. 297].

До заслуг Д. Донцова в період становлення організованого націоналізму С. Ленкавський у своїх лекціях для внутрішнього організаційного вишколу відносить і започаткування ним боротьби з оманливим радянофільством: “...Донцов ясно поставив: ворогом України число один є Москва. Україна іде з Європою проти Москви, а не навпаки...” [3, арк. 8; 9, с. 178], “розбиття вузькості задушливого галицького гета”, а одночасно “поборювання всесвітництва і космополітизму”, розробку стратегії і тактики визвольної боротьби.

Та й загалом, за словами С. Ленкавського, “новий український націоналістично-революційний рух дістав від Донцова те, чого йому не доставало: міцне підсилення назріваючого в ньому духового переродження, а, крім того – теоретичне обґрунтування своїх позицій, свою власну українську політичну теорію, може й неповну, але вистарчальну для актуальних питань і для перспективи майбутніх цілей. Маючи такий ідеологічний виряд, націоналістичний рух вийшов на арену боротьби” [1, арк. 35; 9, с. 163].

До того ж, С. Ленкавський у “Короткому нарисі історії українського націоналізму” відзначив роль Д. Донцова у формуванні здорового боездатного типу “української людини, позбавивши її традиційної беззубості, хитливості, м’якості й безхребетності” [4, арк. 18].

Високу оцінку ролі Д. Донцова у становленні новітньої української політичної думки подав С. Ленкавський і в працях, призначених для іноземного читача. Так, у редактованому ним збірнику “Російський колоніалізм в Україні”, що вийшов у 1962 р. німецькою та англійською мовами, С. Ленкавський так характеризує Д. Донцова: “Публіцистична боротьба проти радянофільського напрямку та проти політики легальних партій була розпочата провідним ідеологом українського націоналізму Дмитром Донцовим. Його мужня діяльність мала вирішальний вплив на формування політичної ідеології, яка стала основою ідей нового покоління українських націоналістів” [8, с. 167].

Крім того, на підставі існуючих джерел можна стверджувати, що С.Ленкавський достатньо тісно співпрацював з Д.Донцовим та з редактованими ним “Літературно-Науковим Вісником” і “Вісником” 30-х років ХХ ст. Зокрема, про факт співпраці з “ЛНВ” деяких своїх друзів дослідник говорив з ноткою високої оцінки: “Дехто добився чести бути друкованим у “Літературно-Науковому Віснику” [5, с.403; 9, с.201]. Достовірно відомо, що в “ЛНВ” свого часу було надруковано переклад С.Ленкавського праці Фрідріха Шредера “Оптимізм як життєва сила” [7].

У повоєнний час на еміграції С.Ленкавський навіть здійснював заходи до відновлення видання “ЛНВ” і вів переговори з Д.Донцовим, щоб той знову перебрав на себе редагування. Адміністратором видання був М.Мироненко, і відомо, що навіть вийшло принаймні два його номери [13].

Свідченням того, що С.Ленкавський співпрацював і з “Вісником”, є такі слова М.Гікавого, близького співробітника та адміністратора “Вісника”: “В адміністрації “Вісника” бували: Б.Антонич, С.Бандера, Р.Волошин, І.Габрусевич, З.Коссак, С. Ленкавський, Р.Шухевич, д-р Р.Єндик та інші визначні особи українського життя і підпілля” [10].

Аналіз стосунків С.Ленкавського та Д.Донцова на еміграції дає підстави стверджувати про їх доброзичливий характер. Відвідуючи Канаду як Голова Проводу ЗЧ ОУН, С.Ленкавський неодмінно намагався зустрітися з Д.Донцовим. Про це свідчать численні світлини в мюнхенському архіві С.Ленкавського та в ряді видань [14]. В архіві С.Ленкавського серед його особистих речей є також настільний портрет Д.Донцова.

Слід зауважити, що С.Ленкавський в еміграційний період життя обережно віднісся до книги М.Сосновського “Дмитро Донцов. Політичний портрет”. Сам М.Сосновський про це мимохідь згадує у своїй передмові: “Ідеологію чинного націоналізму автор обговорював з проф. Степаном Ленкавським, одним з перших авторів, який критично розглядав філософські підстави “чинного націоналізму”. І далі зазначає: “Автор вважає за свій обов’язок скласти подяку всім, хто в будь-якій мірі причинився до написання цієї книги. ... Автор вдячний також за критичні завваги проф. С.Ленкавському...” [21, с.9].

Зі змісту листа М.Сосновського до С.Ленкавського від 1 жовтня 1971 р. дізнаємося, що С.Ленкавський не відгукнувся на появу цієї праці: “Досі я не дістав від Вас, Пане Професоре, приобіцяних критичних завваг і я все таки надіюся (контра спем сперо), що такі завваги від Вас дістану... я б хотів Вас дуже просити, щоб Ви написали бодай коротеньку передмову до цієї моєї праці. Для мене особисто це мало б велике значення, тим більше, що Ви були... першим, хто зробив критичний огляд філософських підстав “творчого націоналізму” [2], – читаємо в згаданому листі. Відомо, що такої передмови у праці М.Сосновського немає.

Підсумовуючи, відзначимо, що С.Ленкавський, як і Д.Донцов, репрезентував в українській політичній думці ідеологію українського націоналізму. В зв'язку з цим в оцінках С.Ленкавського могли проявитися елементи суб'єктивізму. Проте, як видно з вищенаведеного, позиція С.Ленкавського стосовно Д.Донцова не зводилася тільки до позитивних характеристик, але й містила критику філософських основ його ідеологічної системи. В цьому вбачається об'єктивна позиція автора. Вважаємо, що праці С.Ленкавського є перспективним і цінним джерелом для подальшого вивчення історії українського організованого націоналізму.

1. Ленкавський С. Українська Військова Організація // Архів Степана Ленкавського при Інституті Освітньої Політики в Мюнхені.
2. Лист М.Сосновського С. Ленкавському від 1 жовтня 1971 р. // Там само.
3. Ленкавський С. Український націоналізм // Там само.
4. Ленкавський С. Короткий нарис історії українського націоналізму // Івано-Франківський Музей визвольних змагань Карпатського краю, фонд Степана Ленкавського.
5. Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та 1-й Конгрес Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. – С.395-425.
6. Ленкавський С. Філософічні підстави "Націоналізму" Донцова // Розбудова Нації. – 1928. – Ч.7-8. – С.272-276.
7. Див.: Др. Фридрих Шредер. Оптимізм як життєва сила (переклад з німецького Ст. Л-кий) // Літературно-Науковий Вістник. – 1929. – Т.99. – С.564-567.
8. Stephan Lenkawskyj. Der Kampfweg einer Befreiungsorganisation // Russischer Kolonialismus in der Ukraine. – Munchen, 1962. – S.164-179.
9. Ленкавський С. Український Націоналізм. Твори Т.І. / За ред. О.Сича. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002 – 600 с.
10. Гікавий М. Пробудник національної совісти // Шлях перемоги – 1963. – 25 серпня.
11. Книш З. Далекий приціл. – Торонто: Срібна Сурма, 1967. – 471 с.
12. Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН. – 1949.
13. М. М. (криптонім Мироненка М). Відновлено видання "Літературно-Наукового Вісника" // Вісник. – 1949. – Ч. 1-2.
14. Див.: Шушко В. Завдання виконав (видання друге, доповнене і виправлене). – Львів, 2000. – 308 с.
15. Дашкевич Я. Дмитро Донцов і боротьба довкола його спадщини // Дмитро Донцов. Твори. Том І. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів: Кальварія, 2001. – С.7-19.
16. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. – Львів: Каменярь. 1993 – 343 с.
17. Квіт С. М. Дмитро Донцов Ідеологічний портрет. Київ: видавничий центр "Київський університет", 2000 – 260 с.
18. Климишин М. Степан Ленкавський (у десяту річницю його смерті) // Визвольний шлях. – 1987. Кн. ІІ. – С. 1200.
19. Сич О. Степан Ленкавський: життєвий шлях на тлі історії ОУН. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 160 с.
20. Сич О. Життєвий шлях Степана Ленкавського // Ленкавський С. Український Націоналізм Твори Том І За ред. О.Сича Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002 С 9-47.

21. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк–Торонто, 1974. 419 с.
22. Чугуєнко М.В. Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова // Автореф дис. канд. філос. наук. – Х., 1998. – 16 с.

In the article the author reviews the works of one of the leading figure and ideologist of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) Stephan Lenkavsky, in which the characteristic of ideologic system of Dmytro Dontsov is given and his influence on the development of Ukrainian nationalistic movement. For the first time the analysis includes a number of materials from ūmigrŭ publications and archival collections.

Холак В.Я.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА СХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Основним центром українського націоналістичного руху в міжвоєнний період була Галичина. Однак ОУН, як соборницька організація, вела відповідну роботу і на східноукраїнських землях. На нашу думку, без розкриття цієї малодослідженої проблеми неможливо скласти цілісне уявлення про організаційно-політичну діяльність ОУН у 1929-1939 рр.

Вивчення діяльності ОУН на території Радянської України затруднюється кількома факторами. По-перше, малою кількістю архівних документів і, по-друге, фрагментарністю націоналістичних джерел з даної проблематики. Такий стан речей пояснюється тим, що, зважаючи на винятковість політичного становища східноукраїнських земель, усією роботою в цій галузі керував особисто голова Проводу українських націоналістів (ПУН) Євген Коновалець. Проте після його загибелі в 1938 р. зникли основні відомості про діяльність ОУН у даній площині.

Характерними з цього приводу є слова референта (керівника) пропаганди ОУН Володимира Мартинця, в свій час одного з керівників Української військової організації (УВО), про діяльність підпільників УВО на території Радянської України: “Не знати, скільки їх було, як не знати, чи були й як великі були кадри УВО в сов. Україні, з кого складалися, чи діяли й що конкретно робили: чи провадили бойово-терористичну акцію чи політичну, чи можливо обмежилися проникненням у духове середовище й до національно-культурного будівництва” [5, с.309]. Зазначимо, що такі опосередковані свідчення про контакти з підрадянською Україною залишилися і в інших керівників ОУН.

Відомо, що у 1920 р. на східноукраїнські землі було вислано десятки колишніх Січових Стрільців з метою проникнення в школи червоних старшин та пропаганди там української національної ідеї. Однак досить